

Iyeric: specifické kontexty rastafariánského jazyka

Lenka Philippová

Univerzita Karlova

lenka.philippova@gmail.com

IYERIC: SPECIFIC CONTEXTS OF THE RASTAFARI LANGUAGE

The paper introduces Iyeric, the language of the Rastafari movement of Jamaica, as a creative reaction to the domination of European cultural patterns and as one of the main markers of Rastafari identity. Besides the religious context of Iyeric, attention is also paid to the language situation of Jamaica as well as to the social and cultural context of its beginnings.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Anglofonní kreolštiny — Jamajka — patwa — rastafariáni — iyeric — reggae

Anglophone Creoles — Jamaica — Patwa — Rastafari — Iyeric — reggae

Jazyk rastafariánů, který oni sami nazývají iyeric,¹ nevznikal primárně k zajištění komunikace, ale k vyjádření rastafariánské identity. Je tedy těsně spojen s tím, co definuje parametry rastafariánského světového názoru a sebeidentifikace. Než přikročím k charakteristice iyeric a příkladům lexikálních inovací, kterými obohatil slovník Jamajčanů, je třeba krátce představit rastafariánské hnutí, které často asociuje pouze houpavé tóny reggae a dredaté rastamany s cigaretou marihuany.

Rastafariánské hnutí vzniklo ve třicátých letech 20. století na Jamajce mezi nejchudšími vrstvami jamajské populace, v prostředí městských slumů. S popularitou reggae se rastafariánství, respektive častěji jen jeho vnější znaky (dready, marihuana, slovník), rozšířilo napříč společenským spektrem a daleko za hranice Jamajky. Počet rastafariánů na světě se odhaduje na jeden milion, počet sympatizantů asi na dvojnásobek.

K hlavním inspiračním zdrojům hnutí patřily lidový etiopianismus, vycházející z představy, že potomci Afričanů zotročení v Amerikách jsou potomky starověkých Izraelitů, a černý nacionalismus Marcuse Garveyho. Vedle praktického úsilí o pozvednutí černochů a o jejich návrat zpět do Afriky předpovídal Garvey také příchod černého Vykupitele. Korunovace ras Tafari Makonnena etiopským císařem Haile Selassie I. v roce 1930 byla vyložena jako naplnění Garveyho prorocství, a stala se tak momentem vzniku rastafariánského hnutí.

1 V odborné literatuře se lze setkat také s pojmenováním Dread Talk či Rasta Talk. Emická označení Iyeric (I + Amharic), Iyance (I + parlance), Livalect (live + dialect) jsou současně příklady rastafariánských jazykových inovací.

Třebaže se rastafariáni vymezili proti všem podobám jamajského křesťanství, symbolický vesmír, z něhož jejich světonázor a později také jazyk vyrůstaly, představovaly Bible a křesťanství. Za základní kameny rastafariánského světonázoru lze považovat přesvědčení, že etiopský císař Haile Selassie I. je žijící Bůh, jehož černošství ukazuje také na božství černochů; Etiopie, potažmo celá Afrika je nebe (Sión), zatímco život na Jamajce a šířeji jakékoli struktury útlaku jsou peklo (Babylon). Příchod černého mesiáše znamená vykoupení zotročených Afričanů a jejich návrat do Afriky, do Země zaslíbené.

Na tomto místě je však třeba zdůraznit, že to není víra v něco, ale jistota zakoušení boží přítomnosti ve vlastním nitru, které činí rasti rasti. Tento prožitek intersubjektivního vztahu s bohem zakládá nové vědomí, vyjádřené neologismem „I'n'I consciousness“, které je tím, co vymezuje rastafariánskou identitu a životní styl.² Být rasta tedy znamená ztělesňovat životem tuto božskou podstatu. Zdrojem (náboženské) autority je tak nitro každého rasty. Tento individualismus však neznamená absenci skupinové identity, ta je manifestována nejen solidaritou v boji proti všem formám nespravedlnosti a útlaku, ale také prostřednictvím úpravy zevnějšku a specifického jazyka.

Rastafariánství můžeme vnímat jako odpověď na stigmatizaci afrického kulturního dědictví většinou černošské Jamajky nejen ze strany bělošských a míšeneckých elit, ale také černých Jamajčanů, kteří toto rasizované hodnocení zvnitřnili. Co se charakteristické úpravy vlasů do dredů týče, rastafariáni často odkazují na starozákonní řád nazírů,³ kterému bylo zapovězeno stříhat vlasy a vousy na znamení zasvěcení Hospodinu. Odmítnutí evropských estetických kritérií a úprava vlasů respektující jejich přirozenou texturu je tedy jak znakem separace od Babylonu, tak vyjádřením hrdosti na africký původ.

Podobně se vyznavačský charakter hnutí a požadavek autenticity promítl do rastafariánského jazyka, který se stal jedním z nástrojů budování autonomní černošské identity v době, kdy aktivní znalost britské angličtiny představovala jeden z mála způsobů jak uniknout chudobě.

Oficiálním jazykem Jamajky je angličtina, konkrétně její standardizovaná jamajská varianta (Standard Jamaican English, SJE), která vychází z britské angličtiny a specifická je především výslovnost. Pro většinu Jamajčanů je však mateřským jazykem patwa, jamajská kreolština (Jamaican Creole, JC),⁴ která je sice standardní angličtině lexikálně velmi blízká, ale liší se gramatickou strukturou, pořádkem slov ve větě a výslovností.

Z hlediska sociolingvistiky lze jazykovou situaci na Jamajce označit za diglosii,⁵ kdy v závislosti na společenském kontextu volí mluvčí mezi jazykem, který je považovaným za vyšší (SJE), a jazykem považovaným za nižší (patwa). To, co se označuje jako jamajská kreolština, nicméně zahrnuje velké množství podob, více či méně vzdálených standardní angličtině, proto se také často odkazuje na lingvisticky adekvát-

2 Erskine 2005, s. 90.

3 Numeri 6,5.

4 Patwa se zpravidla užívá ve vztahu k mluvenému projevu, jamajská kreolština pak jako označení jazykového systému. V textu užívám synonymně.

5 Devonish 2003.

nější koncept (post)kreolského kontinua,⁶ tedy spektra řečových variet (mezolektů) rozpražených mezi lidovou bazilektovou patwa a akrolektem standardní jamajské angličtiny. Tuto situaci potvrzuje také nedávný průzkum, v němž skoro devadesát procent respondentů uvedlo, že hovoří standardní varietou, a téměř stejný podíl patwa, za bilingvní se pak označilo necelých osmdesát procent dotazovaných, zatímco monolingvních mluvčích na extrémních pólech bylo v obou případech méně než jedenáct procent.⁷

Jako u většiny kreolštin je nízký společenský status jamajské patwa výsledkem historického vývoje a asymetrie moci, která preferovala britský vzor a jazyk většiny populace považovala za „špatnou angličtinu“ (Bad English, Broken English, Bongo Talk, Quashie Talk) spojenou se zaostalostí černé Jamajky. Společenskou stigmatizací patwa výrazně nezměnilo ani vyhlášení nezávislosti ostrova (1962). Byť by se dalo očekávat, že se patwa stane jazykem nové národní identity a v akademickém prostředí zesílil tlak na její uznání jako legitimního jazykového systému, převážila představa o její neslučitelnosti s pokrokem a modernizací a obava, že by mohla podvázat ekonomický a společenský rozvoj Jamajky. Vládnoucí elity a střední třída nadále prosazovaly standardy co nejbližší britským vzorům, což se nejviditelněji promítlo do vzdělávání, jehož dostupnost v následujících dekádách rychle rostla. Pro většinu Jamajčanů se standardní angličtina stala jazykem osvojovaným ve škole, spojeným s psaným textem a formálním projevem, jehož aktivní znalost zůstává dodnes jedním z předpokladů společenského uplatnění a uznání.

Většina Jamajčanů tedy čte a píše standardní angličtinou, ale hovoří převážně patwa, zejména v soukromé sféře a při neformálním kontaktu. Pro jamajskou patwa sice existuje standardizovaný zápis,⁸ ale protože se neučí ve školách, není příliš rozšířen a lze se setkat s různými podobami zápisu. Teprve od konce dvacátého století sílí pozitivní hodnocení patwa jako svébytného jazyka, který by měl být uznán jako druhý oficiální jazyk a vyučován na školách, ač předsudky ohledně patwa přetrvávají.⁹ Až na výjimky (poezie, drama, přímá řeč k dokreslení postav) není patwa jazykem literatury; dokud se z rozhlasových přijímačů na ostrově nezačalo linout reggae, nebylo jejím médiem ani rozhlasové vysílání. Nezávislost Jamajky tedy sice posílila nacionalismus a národní hrdost, hlavně v oblasti kultury, ale hrdost na africký původ, s nímž se identifikuje více než devadesát procent populace, reflexi otrokářství, kolonialismu a jeho nástupnických struktur přinesla teprve obliba hudby spojené s poselstvím kulturně stigmatizované skupiny. Reggae jako hudba protestu a naděje pomohlo na Jamajce nejen otupit antagonistické postoje jamajské společnosti vůči rastům, ale současně nechalo zaznít jamajskou patwa ve veřejném prostoru.

Iyaric je rejstříkem jamajské patwa, respektive jamajského kreolského kontinua. Až do sedmdesátých let byli rastafariáni spojeni téměř výlučně s chudinským prostředím městských slumů, jazykově tedy blíže bazilektovým podobám patwa. Silná

6 DeCamp 1971.

7 *Language Attitude Survey* 2005.

8 Cassidy 1961, Cassidy — Le Page 1967.

9 *Language Attitude Survey* 2005. Diskuse o patwa jako svébytném jazyku a prosazování jeho psané podoby se opět otevřela v souvislosti s vydáním překladu Nového zákona do patwa, který připravila Západoindická biblická společnost (*Di Jamiekan Nyuu Testament* 2012).

vazba rastafariánství na Bibli, konkrétně na Jamajce nejvíce rozšířený text *Bible krále Jakuba*, současně vnášela do jejich slovníku vliv britské angličtiny. Jako ostatní Jamajčané, i rastafariáni střídají kódy v rámci jamajského jazykového kontinua podle situace, což se nijak nevyklučuje s užíváním výrazů iyaric, protože rozdíl mezi patwa standardní jamajskou angličtinou je v syntaxi a gramatice, nikoli v lexiku.

Kdy přesně a mezi jakými skupinami začalo docházet k vytváření rastafaránského slovníku, nelze s jistotou určit. První akademické texty¹⁰ o rastafariánském hnutí, ani popisy rastů v literatuře¹¹ ještě slovník či jazyk jako svébytný výraz hnutí nezmiňují. Všimají si nicméně důstojného způsobu projevu a četných biblických citací a parafrází. První podrobná studie o rastafariánech pak zmiňuje násilný charakter jazyka, který dává do souvislosti s inspirací apokalyptickým slovníkem Starého zákona.¹² V sedmdesátých letech je však již specifický slovník a způsob komunikace jednou z nejvýraznějších poznávacích znaků rastafariánů. Owensovi vyprávěli dva informátoři, že je vyhodili z práce, protože byli rastafariáni, a na dotaz, jak to mohl zaměstnavatel poznat, když ani jeden z nich nenosil dredy odpověděli, že na základě způsobu řeči: „By I-n-I argument. Man know I-n-I by I-n-I argument.“¹³

Někdy v průběhu šedesátých let si tedy jamajští rastafariáni uzpůsobili lexikon jamajské patwa tak, aby „věrně odrážel specifika jejich zkušenosti a jejich vnímání sebe sama, života a světa.“¹⁴ Uvedený citát dobře vystihuje jak sociální a politické, tak náboženské motivace, které se promítly do práce rastů s jazykem. Protože vedle snahy o autentické vyjádření jejich filosofických a náboženských přesvědčení má jazyk také vyjadřovat sociální, pozici mluvčího, jak zdůrazňuje autorka dnes již klasické sociolingvistické práce o rastafariánském jazyce Velma Pollardová.¹⁵

Barry Chevannes¹⁶ dává počátky uvědomělého vytváření svébytného rastafariánského dialektu do souvislosti s radikální skupinou mladých rastů Youth Black Faith, která první přišla s představou, že mluvené slovo a jeho zvuk je nadané vnitřní silou. Pollardová však upozorňuje, že ke vzniku mohlo docházet z podobných i odlišných pohnutek také mezi jinými skupinami rastů, a dodává, že podle jejího informátora bratra Watu nevznikal iyaric jen z potřeby přesnějšího vyjádření („step-up with words“), ale také za účelem utajení před policií, tedy jako argot.¹⁷

Sebe-uvědomění rasty ve vztahu s bohem přítomným v jeho nitru a snaha o autentické vyjádření ve všech oblastech života včetně jazyka také naznačují, že vztah rastafariánů k jazyku je bytostně logocentrický. Edmons popisuje přístup rastů k jazyku jako „cvičení v dekonstrukci a rekonstrukci“.¹⁸ Protože rastafariánský slovník vyrůstá z orální patwa, je hlavním nositelem významu slov jejich zvuk. Rastafariáni jsou přesvědčeni, že mluvené slovo je nadáno mocí, vnitřní silou, která svými vibra-

10 Simpson 1955, Smith — Augier — Nettleford 1988.

11 Mais 1954, Patterson 1964.

12 Smith — Augier — Nettleford 1988, s. 27.

13 Owens 1982, s. 64.

14 Nettleford 1979, s. ix-x.

15 Pollard 2000, s. 87.

16 Chevannes 1994, s. 166n.

17 Pollard 2000, s. 25.

18 Edmonds 2002, s. 77.

cemi působí na okolí. Tuto představu, která se označuje výrazem *word-sound-power*, lze je považovat za koncept řídicí stylistické a lexikální inovace, které mění podobu a význam slov *patwa* i standardní jamajské angličtiny. Systematická výslovnost zvuků a princip *word-sound-power* také umožňují (individuální) kreativitu v práci s jazykem. Tuto otevřenost inovacím, stejně jako vibrace, které zvuk jeho slov působí, asi nejlépe vystihuje označení *Livalect*.

Pollardová rozlišuje tři kategorie lexikálních změn (Pollardová 2000), nejznámější z nich je kategorie slov spojených se zvukem anglického zájmena „I“. Tento foném má pro rastafariány zásadní význam. Připomíná jim jejich spojení s Haile Selassiem I., protože řadová číslovka ve jméně etiopského císaře se vždy důsledně vyslovuje právě jako zájmeno první osoby jednotného čísla. Na mystický vhléd, které rastovi dává vědomí boží přítomnosti v jeho nitru, ukazují také homonyma, zejména „eye“, „high“, „sight“. Rastafariáni používají zájmeno „I“ pro všechny pády první osoby jednotného čísla — je to jediná změna, která se týká gramatiky a také jediná větší odchylka od *patwa*. V *patwa* se naopak pro první osobu jednotného čísla užívá ve všech pádech zájmeno „me“, což podle Owense rastové vnímají jako vyjádření podřízenosti a sebeponížení, které z člověka činí objekt.¹⁹ Snaha odstranit subjekt-objektové schéma je nejlépe patrná na výrazu „I’n’I“ („I and I“), který, v závislosti na kontextu, může plnit funkci zájmena v jednotném anebo množném čísle.²⁰ „I’n’I“ odkazuje jak na vztah intersubjektívni vztah rasty k zakoušené boží přítomnosti, tak na přesvědčení, že bůh existuje v každém člověku a všichni existuj v jednotě s bohem. „I“ také u mnoha slov s náboženským nebo obecně pozitivním významem nahrazuje začáteční souhlásky či slabiky, aby se posílily dobré vibrace, např.: „Ital“ (vital), „Iration“ (creation), „Irie“ (alright), „Iquality“ (equality), „Issembly“ (assembly).

Další kategorii představují slova, kterým rastafariáni dávají nový význam a nový život. To je případ mnoha biblických výrazů, které s pozměněnými významy přebírají do každodenního užití. Vedle již zmíněných „Babylon“, „Zion“ je to také „herb“ (bylina > marihuana), „chalice“ (kalich > dýmka) nebo „dread“ (strašný, děsný hrozný > pravý rasta; úprava vlasů). Právě z této kategorie proniká mnoho slov nejen do *patwa*, ale také do standardní angličtiny, například „to trod“ (kráčet; minulý tvar od „to tread“ > infinitiv) nebo „to penetrate“ (proniknout > plně pochopit, porozumět).²¹

Poslední typ změny představuje kategorie slov, jejichž zvuková stránka byla změněna tak, aby odpovídala významu. Tento typ inovace má blízko k metaforám a slovním hříčkám, které jsou často zmiňovány jako typický rys lidové jamajské slovesnosti (Chevannes 1994, s. 166). Charakteristické jsou pro ni změny částí slov na základě významu asociovaného s jejich zvukem. Například ve slově „oppression“ mění první slabiku, která evokuje směr vzhůru, a vytvářejí slovo „downpression“, jehož zvuk (a směr) korespondují s původním významem slova. Podobně se „understand“ mění na „overstand“, protože zespoda nelze nic nahlédnout a pochopit, anebo politika na „politricks“.

Rastafariáni odmítají věroučnou a organizační centralizaci, *iyaric* proto sehrál také významnou roli ve fixování a předávání náboženských významů a paměti mezi

19 Owens 1982, s. 65.

20 Pollard 2000, s. 11n.

21 Tamtéž, s. 90–93.

rasty. Současně úspěch reggae rozšířil části slovníku a světonázoru rastů do zcela jiných sociokulturních kontextů a postupně z nich učinil součást globální kultury.

LITERATURA:

- Barrett, Leonard E. *The Rastafarians*. Boston : Beacon Press, 1997.
- Cassidy, Frederic G. *Jamaica Talk: Three Hundred Years of the English Language in Jamaica*. Basingstoke : Macmillan, 1961.
- Cassidy, Frederic G. — Le Page, Robert (eds.). *Dictionary of Jamaican English*. Cambridge : Cambridge University Press, 1967.
- Chevannes, Barry. *Rastafari: Roots and Ideology*. New York : Syracuse University Press, 1994.
- Devonish, Hubert. „Language advocacy and ‚conquest‘ diglossia in the ‚Anglophone‘ Caribbean“. In *The Politics of English as a World Language: New Horizons in Postcolonial Cultural Studies*. Ed. Christian Mair. Amsterdam : Rodopi, 2003, s. 157–177.
- DeCamp, David. „Toward a generative analysis of a post-creol speech continuum“. In *Pidginization and Creolization of Languages*. Ed. Dell Hymes. Cambridge : Cambridge University Press, 1971, s. 349–370.
- Edmonds, Ennis B. *Rastafari: From Outcasts to Culture Bearers*. New York : Oxford University Press, 2003.
- Erskine, Noel. *Rastafari Theology: From Garvey to Marley*. Gainesville : University Press of Florida, 2005.
- Language Attitude Survey of Jamaica*. The Jamaican Language Unit, Department of Language, Linguistics & Philosophy Faculty of Humanities & Education University of the West Indies, Mona. 2005 [on-line]. [cit. 12. 3. 2019]. Dostupné z <<https://www.mona.uwi.edu/dllp/jlu/projects/Report%20for%20Language%20Attitude%20Survey%20of%20Jamaica.pdf>>.
- Mais, Roger. *Brother Man*. London : Jonathan Cape, 1954.
- Nettleford, Rex. „Introduction“. In Joseph Owens. *Dread: The Rastafarians of Jamaica*. London : Heinemann Educational Books, 1982, s. vii–xix.
- Owens, Joseph. *Dread: The Rastafarians of Jamaica*. London : Heinemann Educational Books, 1982.
- Patterson, Orlando. *Children of Sisyphus*. London : Hutchinson, 1964.
- Pollard, Verena. *Dread Talk: The Language of Rastafari*. Montreal : McGill-Queen's University Press, 2000.
- Simpson, George Eaton. „The Ras Tafari Movement in Jamiaca: A Study of Race and Class Conflict“. *Social Forces*, 34, 1955, č. 2, s. 167–171.
- Smith, M. G. — Augier, Roy — Nettlefod, Rex. *The Rastafari Movement in Kingston, Jamaica*. Mona : University of the West Indies Press. 1988.